

Jakab Judit

Informális megoldások a roma gyerekeket oktató pedagógusok iskolai¹ gyakorlatában

A roma tanulók tömeges beiskolázása olyan kihívások elé állította az iskolákat, pedagógusokat, amelyre nem voltak felkészülve. Az eltérő kulturális/szociális háttérrel rendelkező tanulók számára az iskola kötött, szabályozott világa, „érthetetlen” nyelve meglehetősen idegen. Intézményesült megoldások, kidolgozott eljárásrendszerek hiányában a pedagógusok próbálkoznak a két világ közelítésével. A centralizált oktatási rendszer szűkös mozgásterében, megfelelő feltételek hiányában (segítő szakemberek, after-school típusú programok...) napirenden jelentkeznek olyan ellentmondásos helyzetek, amelyek feloldására a pedagógusok kénytelenek megoldásokat találni. Sokuk számára az informális jelenti a megoldást, amely a rugalmas alkalmazkodás, aktív viszonyulás egyik eszköze olyan helyzetekben, amelyekben a strukturális tényezők megváltoztatására kevés ráhatással bírnak.

Írásomban az informális megoldások gyakorlatát vizsgálom roma többségű iskolákban, osztályokban oktató pedagógusokkal készült interjúk alapján. Az interjúszövegekben azokat a helyzeteket, tényezőket veszem számba, amelyek életre hívják, „kikényszerítik” a pedagógusok részéről az informális megoldásokat.

A kutatásba bevont pedagógusok a Csíki-medence (Hargita megye) olyan iskoláiban tanítanak, ahol a roma tanulók aránya meghaladja a 25 százalékot. A tanulók eloszlása a különböző tagiskolákban, osztályokban nem arányos, gyakoriak a teljesen roma összetételű vagy többségében roma osztályok. A térségben a kilencvenes évek végén, a kétezres évek elején indult el azoknak a roma tanulóknak a tömeges beiskolázása, akik egyes települések periferiáin mélyszegénységben éltek/élnek. Ezzel párhuzamosan elkezdődött a nem roma tanulók spontán migrációja a városközponti vagy más települések iskoláiba, felgyorsítva a helyi iskolák, osztályok nemzetiségi összetételének megváltozását. A nagyszámú roma tanuló megjelenése az osztályokban, iskolákban kihívások sokaságával szembesítette mind az iskolavezetést, mind a pedagógusokat. Előzetes „felkészülés” (fontos tárgyi és személyi befektetések, képzések,

---

¹ A tanulmány a Korunk folyóiratban megjelent (2022.10-es lapszám) elemzés rövidített, átdolgozott változata

erőforrások) nélkül a roma tanulók iskolai integrációjának folyamata nem zökkenőmentes, nagyon gyakran a pedagógusok egyéni elköteleződésén, viszonyulásán múlik. A témához kapcsolódó kutatásom² fő célkitűzése a pedagógusi attitűdök vizsgálata különböző dimenziók mentén: pedagógusok romák oktatásával kapcsolatos nézetei, szerepfelfogása, kompetenciaérzete, elégedettsége. A félig strukturált interjúk során gyakran említésre kerültek olyan szituációk, amikor a pedagógusok kénytelenek voltak olyan „nemhivatalos” megoldásokat találni, amelyek meglátásuk szerint az adott helyzetben sokkal inkább szolgálták a gyermekek érdekeit.

Informális megoldásokat „kikényszerítő” ellentmondásos helyzetek

Az interjúbeszélgetések alapján a legnagyobb kihívásokat a tananyagok „emészthetővé” tétele, a differenciálás, az iskolai szabályzatok betartatása, a tanulók értékelése jelenti.

a) tananyagrészek tömörítése, szelekciója: *„Mindenképp kénytelen vagy változtatni a programon.”*

Általában a kezdő vagy kevesebb tapasztalattal rendelkező pedagógusok megpróbálják a tananyagot minden körülmények között megtanítani, ami nagyon gyakran a tanulók részéről elfordulást, a számukra követhetetlen információk sokaságának elutasítását eredményezi. Megjelennek a fegyelmi problémák, az „érdektelenség”, a tanulási motiváció hiánya. Hetedik-nyolcadik osztályra általában pótolhatatlanul felhalmozódnak a lemaradások, a tanulók tanulás, iskola iránti érdeklődése szinte teljesen megszűnik, és reálissá válik a lemorzsolódás, iskolaelhagyás veszélye.

A több tapasztalattal, régiséggel rendelkező pedagógusok megpróbálják a tanulók képességeihez, lehetőségeihez igazítani az elvárásaikat, befogadhatóvá tenni a tananyagrészeket, hogy felkelthessék, fenntarthassák a tanulók érdeklődését, hogy lehetővé tegyék számukra alapvető ismeretek elsajátítását. Ennek egyik „nemhivatalos” módja bizonyos tananyagrészek tömörítése, a lényegesnek tartott részek megtanítása, elmélyítése. Az alsó tagozaton tanítók az írás-olvasás-számolás készségének kialakítását tartják a legfontosabbnak, a felső tagozaton is több pedagógus inkább az „életszerű, gyakorlatiasabb dolgok” megtanítására helyezi a hangsúlyt.

---

² A kutatás a Debreceni Egyetem doktori programjának keretében készült, a dolgozat címe: Roma gyermekek oktatása - pedagógusi attitűdök vizsgálata a Csiki-medencében (Hargita megye, Románia)

b) elmélet helyett gyakorlatias dolgok: *„Minden leckét, minden témát adaptálni kellett, meg minimalizálni.”*

A roma tanulókat oktató pedagógusok számára komoly kihívást jelent olyan ismeretek elsajátítására rávenni a tanulókat, amelyekhez nem kapcsolódik előzetes tapasztalat, tudás, érdeklődés, amelynek nem ismerik a nyelvezetét, nem látják a hasznát, értelmét. Az otthoni tanulás hiánya miatt, különösen felső tagozaton, nagyon gyorsan felhalmozódik a lemaradás, a tanulók számára egyre idegenebbül hangzanak a különböző tananyagok, egyre ritkábban tudnak aktív résztvevői lenni a tanóráknak. Különösen a vegyes összetételű osztályokban tanítók számára okoz komoly fejtörést, hogy hogyan szelektáljanak, differenciáljanak úgy, hogy minden tanuló számára lehetővé tegyék az előrehaladást, a nyolcadik osztály végi vizsgára való felkészülést. Elmondásuk szerint ez a roma tanulók többségének esetében irreális elvárás, hiszen annyira hiányosak az ismereteik, kompetenciáik, amelyek fejlesztésére gyakorlatilag csak a tanítási óra áll rendelkezésre, hogy lehetetlenség őket felzárkóztatni. Ebben a helyzetben ha a tanulók “nemtudását” gyenge osztályzatokkal minősítik, pótvizsgára, majd esetleg osztályismétlőre kényszerítik őket. A gyakorlat azt mutatja, hogy a pótvizsgázók, osztályismétlők nagyon gyakran otthagyják az iskolát. Ez nyilvánvalóan sem a pedagógusnak, sem az iskolának nem célja, ezért a pedagógus arra kényszerül, hogy valamilyen “áthidaló” megoldást találjon. Megpróbálja “rászabni” a tanulókra a tananyagot, olyan célokat kitűzni, amelyek megvalósíthatóak. Próbálja a gyakorlatias, életszerű dolgokra helyezni a hangsúlyt, amelyeknek rövidtávon is látják a hasznát a tanulók, és bár “nem hivatalos”, de az elvontabb, tapasztalathoz nem kapcsolható részeket kihagyja.

c) a differenciálás nehézségei: *„Ezeknél minden gyermekhez egyénileg oda kell menni.”*

A pedagógusok az interjúk során többször említették a differenciálás működtetésének nehézségét is. Alapvető probléma szerintük az időhiány és a tanulók önálló tanulási készségének hiánya. Különösen a vegyes összetételű osztályokban, ahol igen széles skálán mozog a tanulók tudásszintje, nehéz úgy szervezni a tanulócsoportokat, hogy mindenki folyamatosan és hatékonyan dolgozzon. Elmondásuk szerint ennek megvalósítása a hét–nyolc–kilenc évesek körében igen sok nehézségbe ütközik. Külön meg kell őket tanítani arra, hogy önállóan dolgozzanak, hogy elvonatkoztatassanak a többi csoport hangos tevékenységétől, hogy figyelmüket tudják összpontosítani külső zavaró tényezők ellenére is. Mivel a segítő szakemberek (fejlesztő pedagógusok, logopédusok) és megfelelő segédanyagok csak korlátozottan (vagy egyáltalán nem) állnak rendelkezésre, a pedagógusok gyakran nem érzik elég hatékonynak a differenciálást.

A tanárok elmondása szerint felső tagozaton általában már lemaradásban vannak a roma tanulók, és délutáni felkészülés sincs, ezért a differenciálás még nehezebb. Ebben a helyzetben a differenciálás gyakran a követelményszint lecsökkentését, a tananyagok egyszerűsítését, „játékosítását” jelenti. Ellenkező esetben a roma tanulók többsége egyszerűen nem tud megbirkózni a feladatokkal, nem tud aktívan bekapcsolódni a tanórai tevékenységekbe.

d) értékelés: *„Mit tegyek, ha nem azt, hogy önmagához viszonyítom a gyermeket, nem az országos előírásokhoz.”*

A tanulók értékelése szintén gyakran okoz ellentmondásos helyzeteket a pedagógusoknak. Ha az eleve hátrányokkal induló, otthoni tanulást nélkülöző tanulók teljesítményét az országosan előírt standard követelményszint alapján minősítenék, a tanulók többsége a gyenge és a nagyon gyenge kategóriába kerülne. Többen bukásra, osztályismétlőre maradnának. Ezt tükrözik az országos felmérések eredményei. Különösen a vegyes összetételű osztályokban nagy dilemma, hogy kihez, mihez viszonyítsa a pedagógus a tanulók teljesítményét, mennyire legyen tekintettel a tanulók otthoni körülményeire, hogyan magyarázza el a nem roma tanulóknak a „kettős mércét”. Mennyire lehet motiváló, ha a tanulók mindig elégségest vagy ötös-hatost kapnak? Ebben a helyzetben a pedagógusok mindenféle „nemhivatalos” megoldásokat próbálnak találni, amelyek lehetővé teszik, hogy az értékelés inkább ösztönző, bátorító hatással legyen a tanulókra.

e) szabályzatoktól való eltekintés: *„Ezt így egyáltalán nem lehet alkalmazni.”*

A pedagógusokkal készült interjúbeszélgetésekből az is kiderült, hogy az eltérő kulturális/szociális háttérrel rendelkező roma tanulók számára az iskolai szabályzatok, normák betartása komoly nehézségekkel jár. Ha a gyermekek nem jártak óvodába, akkor az iskolába lépéskor szembesülnek egy sor olyan elvárással, kötelezettséggel, amelynek nehezen tudnak megfelelni. Az iskolában elvárt kitartó figyelem, összpontosítás, pontosság, önfegyelem és szabálykövetés komoly nehézséget jelent számukra, az iskolai napirend fáradékonnyá, türelmetlenné, frusztrálttá teszi őket. Ha óvodába se jártak (vagy alig jártak), gyakorlatilag iskolaéretlenül, családi írás és olvasásesemények nélkül, az iskolai elvárások tükrében szegényes szókinccsel kezdik az iskolát. Mindez nagyon gyakran rossz szociális körülményekkel társul, ahol az alapvető fiziológiai szükségletek kielégítése is problémás (szegényes táplálkozás, hiányos öltözet, zsúfolt, fűtetlen lakások). A sok, „teljesíthetetlen” feladat, a kötöttségek, a szabályozottság könnyen elriasztja a gyermekeket az iskolától, nagyon könnyen „gyűlnek” a hiányzások. A szülők viszonyulása sem mindig támogatja az iskolalátogatást, a különböző családi események, rokon látogatások, utazások, szezonális mezőgazdasági munkák

mind-mind olyan események, amelyek iskolai hiányzással járnak. Az iskolai szabályzat értelmében viszont bizonyos számú igazolatlan hiányzás után le kell vonni a tanulók magaviseletét, elveszítenek bizonyos szociális juttatásokat. A hiányzásokat orvosi vagy egyéb igazolással kell igazolni, amelynek beszerzése, megírása szintén problémát jelenthet a roma családoknak. Az előírások maradéktalan betartása gyakran a roma tanulók magaviseleti jegyének levonásához, majd osztályismétléséhez vezetne. A pedagógusoknak ezekben a "konfliktusos" helyzetekben kell napirenden eldönteniük: ragaszkodnak a szabályzat előírásaihoz, hiszen annak betartása "kötelessége" a pedagógusnak, vagy olyan informális megoldásokat találnak, amelyek adott helyzetben a gyermekek érdekeit szolgálják. Többségük megpróbál tekintettel lenni az eltérő kulturális/szociális háttérből fakadó speciális helyzetükre.

f) viselkedéshez való igazodás: „*Van, amikor rájuk hagyom, mást mit csinálnak?*”

Az egyéb szabályzati előírások esetében is gyakran adódnak olyan helyzetek, amikor a pedagógus a tanulókkal való „egyezkedésre” kényszerül, amikor ismerve a tanulók kulturális/szociális helyzetét, nem mindig előírászerűen oldja meg a problémákat. Gyakran előfordul, hogy a tanulók számára természetes, magától értetődő viselkedésformák nem vagy nehezen illeszkednek az iskola szabályozott világába. Az iskola és a pedagógusok szemszögéből ezek a tanulók általában „hangosak”, „rendetlenek”, „fegyelmezetlenek”, „agresszívek”, „csúnyán beszélnek”. A tanulók nem az iskolai szabályok ellenében viselkednek így, hanem számukra ez a mindennapi viselkedési rutin. Ezekben a helyzetekben a pedagógusok nagyon gyakran kénytelenek igazodni a tanulók viselkedéséhez, eltekinteni a szabályzatok betű szerinti betartásától.

Az interjúbeszélgetések arra is rávilágítottak, hogy bizonyos strukturális tényezők döntően befolyásolják a pedagógusok viszonyulásának alakulását. Akik alsó tagozaton vagy csak roma összetételű osztályokban több éve tanítanak, „könnyebben” tudják módosítani a tanulászervezési kereteket, rugalmasabban tudják kezelni a tantervi előírásokat, a szabályrendszereket, az értékelés módozatait. Könnyebben találják meg az informális megoldásokat is, amelyek alkalmazása kisebb sikerélményeket, eredményeket hoz számukra. Ez "megnyugtatóan" hat rájuk, hiszen segít feloldani azokat a konfliktusokat, belső feszültségeket, amelyek napirenden nehezítették/nehezítik munkájukat. Ezek a pedagógusok meg vannak győződve az informalitás szükségességéről, szerintük a "működésképtelen rendszert" kénytelenek "kijátszani" a gyermekek érdekében.

Azok a pedagógusok, akik felső tagozaton, vegyes összetételű osztályokban vizsgatantárgyat tanítanak, sokkal nehezebben találnak kiutat a rendszer "szorításából". A tanulászervezési keretek (tanórak hossza, órarend szerinti váltakozása, osztályok berendezése) felső tagozaton nehezebben módosíthatóak, több közösségi együtt-

működést feltételeznek, a vizsga miatt a tananyagok tartalma kevésbé alakítható, szelektálható. A vegyes összetétel több differenciálást tesz szükségessé, és a gyakoribb roma-nem roma konfliktusok kezelését is feltételezi. Ebben a helyzetben több a “kínlódás”, nehezebben, bátortalanabban születnek informális megoldások, Ezekben az osztályokban nagyobb eséllyel maradnak le vagy maradnak ki a roma tanulók.

Összegzés

A roma tanulók oktatásának kihívásaira az iskolákban nincsenek kidolgozott, intézményesült megoldások, minden pedagógus maga küzd meg ennek feladatával. A megoldások megtalálása, gyakorlati alkalmazása mind-mind egyéni szinten történik, így a felelősség is a pedagógust terheli. Az interjúbeszélgetések során érezhető volt, hogy a pedagógusok többsége számára az informális megoldások alkalmazása gyakran „belső vívódást” okoz, hiszen ezek a megoldások a rendszer elvárásaink tükrében „szabálytalannak” látszanak. Ugyanakkor az is világossá vált, hogy a napirenden jelentkező, gyakran strukturális kényszerek szülte ellentmondások feloldásához az informalitás jelenti számukra az egyedüli „megoldást”.